

Noget om tolerance og lidenskab

Af Thomas Bredsdorff

Kære Bo

Holdene var store dengang i anden halvdel af 1960'erne, da du begyndte at studere og studentereksplosionen var sat ind. Da jeg begyndte på studiet, ti år tidligere, var vi tyve danskstuderende på en årgang, der i løbet af et år blev til cirka ti. Da du begyndte, nærmede antallet af begyndere sig hundrede, og langt flere end halvdelen blev hængende. Et af de obligatoriske fag dengang hed fortolkning – senere omdøbt til litterær analyse. Jeg var den obligatoriske lærer i de år for hele årgangen, fordelt på tre hold, så der var mange studerende at holde rede på.

Du var en af de første jeg lagde mærke til, og det første jeg bed mærke i var dit kropssprog. Jeg kender ingen der så tydeligt tilkendegiver – med alt det tavse, fra ansigtsmimik til stolesiddemåde – hvad du mener om det andre siger, øjnene ruller, hovedet rækker, benene spjætter. Det er en egenskab hos elever der kan volde en lærer problemer, for den giver en jo en slags svar længe inden man er nået frem til at stille spørgsmålet. Det er også en egenskab der, forestiller jeg mig, kan have voldt dig selv vanskeligheder da du senere blev lærer, for det er vel svært at indtage rollen som den lyttende, hvis ens krop allerede fortæller hvad man mener om det man hører. Men det er, må man tilføje, en egenskab der vækker tillid. Man ved hvor man har dig, for din krop kan slet ikke lade være med at røbe hvor du er. Den egenskab var med til at grundlægge vores venskab.

Vi mødtes uden for undervisningen. Du viste mig dine stencilerede digte, som du havde planer om at falbyde i det offentlige rum som Sigvaldi gjorde det dengang,

fra sin barnevogn på Strøget. Senere i dit studium forlagde du dit tyngdepunkt til Aage Henriksen og kredsen omkring ham, men vores venskab har holdt, gennem tykt og tyndt. Jeg har fulgt din faglige færd på snart større, snart mindre afstand, altid med respekt, blandt andet fordi du også i dit skriftlige virke opretholder den egenskab jeg først observerede, det uskrømte kropssprog. Noget kan du lide, andet kan du ikke lide, og man er aldrig et øjeblik i tvivl om hvad der er hvad. Det er ikke en særlig akademisk egenskab, og det er en af grundene til at du har været et godt tilskud til det akademiske liv.

Vi har udvekslet bøger i årenes løb og bemærkninger om hinandens skrivelser, sommetider kortfattede, man har jo travlt og er ikke altid lige åben for hvad en anden går og laver. Men så for nylig skete der det at du tog dig rigtig god tid til at reagere. Og du gjorde det så principielt så det har almen interesse.

Jeg gør nu noget man ikke må, jeg citerer uden tilladelse af et brev du har skrevet – dette festskrift skal jo være en hemmelighed indtil du får det, så jeg har ikke mulighed for at spørge dig om lov. Jeg havde sendt dig en bog om oplysningstiden og du svarede, 7. december 2003. Jeg springer den første halvdel af brevet over, med det mest personlige og elskværdige, det skal du ikke hænges op på.

Men midt i brevet bliver du både personlig og principiel.

Kære Thomas

[...]

Så vidt jeg kan se, er din kærlighed til oplysningstiden centreret i »tolerancen«. Den fremstiller du næsten som tilværelsens kernekraft. Selvfølgelig, efter de frygtelige religionskrige måtte den blive en tilværelsesværdi af voldsom betydning. Men jeg fornemmer, at du fører den op i vores egen tid som en slags stadig påkrævet holdning. Selve projektet om 1700-tallet er jo i sig selv tolerant ved at åbne plads for følelsen ved siden af fornuften. Endvidere forsøger du at redde den ud af Marcuses repressive tolerance, som har formet mit forhold til begrebet tolerance.

For at springe ind i det væsentlige: Hvad sker der med en persons tænkning, når vedkommende er tolerant? Som jeg også selv prøver at være det! Der bliver sat parentes om lidenskab, tro bliver et fænomen og ikke en naturtilstand, dvs. en ikke-betragtet tilstand – følelsen er ikke tolerant, når den er sig selv, altså i gang med at være.

Samfundsmæssigt er tolerance uomgængelig, men på det personlige plan er det vel nærmest, hvad man længes ud over – at få lov til, af sig selv, at stå inde for sig selv – at være sig selv og ikke tolerere sig selv. Jeg ser derfor tolerance som et nødvendigt dannelsesbegreb – men også som et begrænsende korset.

Det er klart en romantiker, der modsiger dig for at du dog kan se, at jeg har levet med i din bog.

Ja, Bo, det kan jeg se: at du har levet med og levet dig ind og sagt imod dér hvor det for alvor brænder på.

I den tid der er gået siden den bog og det brev, har jeg optrådt nogle gange med emnet oplysningen, som underviser, foredragsholder, debattør. I sådanne sammenhænge er talen ofte faldet på de angreb oplysningen er blevet mødt med. Dem gennemgår jeg så et for et, fulgt af en redegørelse for de forsvar angrebene er blevet mødt med. Det går fint, det er ved at blive rutine, der er, når jeg selv skal sige det, så meget orden i begreberne at det halve kan være nok.

Kommet så vidt, når jeg ikke selv kan holde ordnen ud mere, er det sket at jeg har sagt til tilhørerne at nu skal de høre et angreb på oplysningen som jeg *ikke* kender noget ordentligt forsvar imod. Så har jeg taget dit brev frem – anonymt, naturligvis – og citeret uddrag af det.

Den trivielle indvending mod tolerance er at man af tolerance bliver pladderhumanist og lalleglad og til sidst ligeglad. Din udmærkede formulering af modsætningen mellem tolerance og lidenskab stikker dybere og gør derfor mere ondt.

Jeg kan ikke se andet end at du har ret. Du formulerer modsætningen mellem oplysning og romantik på en gang enklere og rigtigere end nogen af de oprindelige romantikere har gjort det. Og netop fordi du lader tolerancen få hvad der tilkommer den – uden tolerance intet samfund – forstår du også at udpege tolerancens grænse. Man kan, med din udmærkede formulering, ikke på én gang være sig selv og tolerere sig selv. Det er vel også derfor alting stritter på dig, når du af de institutionelle rammer, fx omgangsformerne på et universitet, bliver tvunget til det. Du udtrykker din respekt for hvad man vinder ved at være tolerant, men du har samtidig blik for hvad man taber ved det.

Du skriver videre i dit brev nogle venlige ord om mit skriveri som jeg vil springe over. Du resumerer en tanke fra bogen om at oplysningstiden havde noget af et ungdomsoprør over sig og fortsætter så:

Var du i 1968-69 så gammel, at du måske kiggede forelsket ind i vores oprør? Det var først og fremmest en væremåde, der fik held til at sætte sig igennem, sådan som du beskriver 1700-tallet som det ungdommelige århundrede i forhold til 1600-tallet. At vi så lige siden (1968) har forsøgt at udbedre på ungdommelighedens fordomme og luftheder, det fortæller myten sjældent om.

Jo, det kan der nok være noget om. I hvert fald bringer dit brev tiden så lyslevende tilbage som var den i går, skønt vi begge ved at den var i et helt andet årtusind og at ingen af os kommer der igen, dér hvor vi har været samtidig, tæt på hinanden, dog adskilt af et kateder. Til sidst i brevet giver du et bud på en forligstraktat mellem de to strømninger som du her har projiceret ind i to personer:

Thomas Bredsdorff

Måske lå romantikkens fejlbehandling af oplysningen i, at den måtte skjule sin egen uvidenhed i den grove tendens.

Det er et traktatudkast jeg gerne vil forhandle om, måske ikke mindst fordi dine ord rummer en reverens for den universitære kerne, der har holdt vores diskussioner på ret kurs selv når de har været mest håbløst forudindtagede: at der er forskel på viden og uvidenhed, at viden er værd at opnå og udbrede, også på troens bekostning.

Det er godt at opleve at man sagtens, selv om man er fra to generationer, kan holde hinanden til ilden – og fra den. Det har været godt at vide at du har været der, altid parat med dit korrektiv, aldrig karrig med det. Det er godt at vide at du bliver ved med at være der, selv om du nu begynder på dit sidste tiår som ansat. Tillykke med det, for resten.

Kærlig hilsen

Thomas (Bredsdorff)